

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Досліджено проблеми екологізації людської свідомості у сучасних умовах, визначено соціальні інститути управління психосферою на національному рівні та запропоновано напрями їх впливу на забезпечення взаємодії інституту психосфери з суспільством як умови його гармонійного розвитку

Постановка проблеми. Технічна революція сприяла масштабним змінам у житті суспільства. В сучасних умовах людина є учасником соціальних і політичних подій глобального характеру, що зумовлює розширення її кругозору та загальнопланетарну свідомість. Найбільш актуальним питанням залишається безмежність потреб та обмеженість ресурсів, що знаходяться в розпорядженні людства.

Досліджуючи проблеми інтернаціоналізації виробничих сил, О.О. Лобанов фіксує наступні реалії та зміни, що відбулися у світі: перетворення світового господарства в єдину самовідтворювану економічну систему; самовідтворювані системи самодостатні (макроекономіка), здатні приймати та реалізувати економічні рішення самостійно; розвинуті країни призупинили свій розвиток; вища влада в економіці (місце прийняття рішень) змістилося з національного рівня на глобальний; ціни на основні ресурси визначаються на світовому ринку глобальними факторами; віднині тільки світовий ринок володіє всією інформацією, необхідною для макроекономічного управління та виробництва; світовий ринок отримав реальну силу регулятора, який сприяє успішним країнам та зупиняє відсталі; перехід від національних стандартів до глобальних призводить до нових критеріїв економічного розвитку; світ розділився за рівнем споживання і продуктивності праці (суспільства) [1, с. 194-195].

Однак, на думку А. Гальчинського, нинішній етап глобалізації пов'язаний лише з початком становлення постіндустріальної системи глобальних економічних відносин, тому є перехідним; з іншого боку, сучасний етап глобалізації економічних відносин характеризує специфічний процес утвердження постіндустріальних засад глобального розвитку, які несуть на собі якісно нові (порівняно з епохою індустріалізму) гетерогенні визначення [2, с. 5].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми глобалізації сучасних процесів у світі, а також руху та об'єднання капіталів у різних країнах досліджували науковці: Л.І. Абалкін, А.Т. Арутюнян, Н.В. Баутіна, І.Ю. Беляєва, М.К. Васюнін, С.М. Воронцова, М.А. Екндаров, В.Ф. Железова, І.А. Загоруко, М.Р. Захматова, А.А. Кісельов, В.П. Колесов, І.Ю. Лаврова, С.І. Майоров, Г.Н. Понеделко, Є.Є. Смірнова, С.В. Смірнов, Т.П. Субботіна, І.П. Фамійський, А.В. Холопов, Г.Г. Чібриков.

В існуючих умовах вчені наголошують на модифікації сталих економічних категорій, зокрема еволюції такого фактора виробництва, як капітал, який видозмінюється та набуває нових класифікаційних

ознак, пов'язаних з діяльністю людини. Відповідно, виділяють нові види капіталу: людський, інтелектуальний, соціальний і культурний.

Бухгалтерський облік і контроль людського капіталу досліджували І.Є. Андрущенко, А.І. Бучацький, В.Г. Головінова, М.Л. Головінов, Т.В. Давидюк, М.І. Корімова, Д.В. Маляр, Н.Г. Маляр, Л. Михайлова, В.О. Решетов, О.О. Резніченко, Д.С. Резніченко, М. Семикіна, Н.М. Танасієнко, Л.В. Шинкарук, О.В. Шурупій; сутності, обліку та контролю інтелектуального капіталу присвячено праці: Н.Л. Гавкалова, І.М. Гриценко, М. Добія, Н.М. Жовнір, Д.І. Забарін, Д.А. Лазаренко, С.Ф. Легенчук, Н.М. Маюга, Н.С. Маркова, В. Олейко, М. Олексюк, О. Олесюк; соціальний капітал досліджували: М.Є. Горюжанкіна, І.В. Жиглей, С.А. Сисоєв, А.Г. Тарасенко, А.А. Тумасян, О.О. Убейволок, Ж.О. Шульга. Зокрема суспільному капіталу присвячено праця В.Є. Болгова; культурний капітал – Н.І. Дучинська, А.О. Осаул, А.В. Переверзева; сімейний капітал – В.А. Болотова, Я. Єрмакова, Н.А. Ляшенко.

Мета дослідження. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування проблеми екологізації людської свідомості як нового об'єкта наукових досліджень різних галузей наукових знань у сучасних умовах та розробка положень управління психосферою як основи вирішення даної проблеми. Завданням дослідження є окреслення можливих соціальних інститутів управління психосферою, функціонування яких спрямоване на забезпечення гармонійного співвідношення її складових: самосвідомість, самореалізація, самовдосконалення, самовизнання.

Викладення основного матеріалу дослідження. Традиційно потреби суспільства трактують виходячи з моделі ієрархії за А. Маслоу, який виокремив первинні та вторинні потреби, зараховуючи до першої групи – фізіологічні (їжа, житло, одяг, відтворення), безпеку та захищеність; до другої – соціальні (спілкування, прив'язаність, турбота, увага), повагу та визнання, саморозвиток та самореалізацію [3, с. 45].

Узагальнені дані щодо оцінки задоволення потреб суспільства, зокрема, окремої країни, можна дізнатися та проаналізувати за допомогою показника "Індекс якості життя" [4]. Розглянемо складові даного показника та рейтинг окремих країн (серед 195-ти) за 2009 р. (табл. 1).

Цей індекс враховує такі складові: вартість життя, відпочинок і культура, стан економіки, стан навколишнього середовища, свобода, здоров'я, стан інфраструктури, ризику та безпека життя, кліматичні умови.

Таблиця 1. Індекс якості життя країн світу в 2009 р.

№ з/п	Країна	Вартість життя	Відпочинок і культура	Стан економіки	Стан навколишнього середовища	Свобода людей	Здоров'я людей	Стан інфраструктури	Ризики та безпека життя	Кліматичні умови	Індекс якості життя	Місце в рейтингу серед сукупності країн
1	Франція	57	85	62	72	100	84	90	100	86	80	1
2	США	63	78	57	67	100	65	100	100	85	78	3
3	Італія	60	86	49	70	100	77	53	100	86	74	7
4	Німеччина	55	70	49	75	100	77	75	100	79	73	8
5	Велика Британія	29	74	50	72	100	73	66	100	82	69	20
6	Японія	39	81	57	67	92	77	50	100	83	69	23
7	Молдова	75	60	26	70	58	61	56	71	90	62	55
8	Україна	59	59	31	69	75	62	63	71	78	61	62
9	Білорусія	72	68	32	70	8	49	56	64	77	55	96
10	Росія	43	63	38	67	25	64	53	57	72	52	121
11	Узбекистан	76	60	31	61	0	52	41	57	43	47	157
12	Сомалі	69	15	25	56	0	16	31	36	21	32	195

Таким чином, перше місце у 2009 р. посіла Франція з індексом життя 80, маючи максимальний рівень за показниками "свобода людей" і "ризиків та безпека людей". Спостерігаємо, що Україна займає 62 місце в загальному рейтингу, Білорусія – 96, Росія – 121. Найкращими показниками для України є "свобода людей" (75) та "кліматичні умови" (78), найгіршим – "стан економіки" (31).

Різноманітність показників, які враховуються для оцінки якості життя, свідчить про те, що в сучасних умовах потреби людини мають загальнопланетарний характер, а отже, виходять за межі моделі А. Маслоу. Вчений В.І. Вернадський пояснював дані тенденції наступним чином: "Справа в тому, що зростання наукового знання в ХХ ст. швидко знищує грані між окремими науками. Ми все більше спеціалізуємося не по наукам, а по проблемам. Це дозволяє, з однієї сторони, неймовірно заглиблюватися у досліджуване явище, а з іншої – розширити його межі з усіх точок зору" [5, с. 313].

За таких умов ускладнюється пошук істини на головні питання економіки: що виробляти? як виробляти? для кого виробляти?

Такі проблеми прогнозували багато вчених та дослідників, зокрема, Т. Мальтус ще в 1796 р. вказував, що з часом кількість людей на Землі почне збільшуватися в геометричній прогресії, тоді як відновлення ресурсів буде здійснюватися в арифметичній прогресії. Про що свідчать такі прогнози, яка сьогодні вже наша реальність? Людство в пошуках задоволення власних потреб нещадно знищує природні ресурси, наслідки таких вчинків відчуває на собі кожен з нас. З наведених даних в таблиці спостерігаємо, що стан навколишнього середовища серед розглянутих країн найкращий у Німеччині (75), а також у Франції (72) та Великій Британії (72).

Актуальними залишаються питання вирішення наступних ключових проблем:

- бережливе використання природних ресурсів, зокрема за рахунок науково-технічного прогресу (НТП), а також максимальне впровадження в дію альтернативних варіантів ресурсів;

- зниження рівня забруднення навколишнього середовища;

- натуралізація товарів, що пропонуються на ринку.

Застосування інноваційних технологій на вітчизняних підприємствах є достатньо неоднозначним питанням, як наголошує Л. Федулова, оскільки одним з першочергових напрямів у підвищенні ефективності промислового виробництва залишається проблема вдосконалення його технологічної структури, для розв'язання якої необхідно в рамках науково-промислової політики виділити: 1) орієнтацію на збільшення масштабу і розширення складу перспективних технологій, особливо на серединних і завершальних стадіях технологічного циклу, що забезпечують зростання доданої вартості первинних ресурсів; 2) ліквідацію втрат ресурсів (сировинних, енергетичних, трудових) через неузгодженість між компонентами технологій, яка можлива завдяки модернізації діючих технологій на основі інновацій, пов'язаних з попередніми і наступними технологіями; 3) зміну економічної та інвестиційної політики в напрямі створення більшої інвестиційної привабливості для завершальних стадій технологічного циклу [6, с. 30, 32].

На думку Л. Федулової, стратегічними завданнями для України стають використання конкурентних переваг у сфері високих технологій і переваг, пов'язаних з порівняльною дешевизною факторів виробництва, а також раціональне включення до системи транскордонних переміщень капіталу, що дозволить змінити нічну роль країни в системі міжнародного поділу праці й ту зовнішньоекономічну спеціалізацію, яка неухильно витискує її на узбіччя світового розвитку. Крім того, автор наголошує на необхідності визначення позиції України: чи вона прагне зберегти статус передової науково-технічної держави, що породжує нові технологічні знання й інновації, або погодитися з роллю економіки, яка запозичує й імпортує інновації із зовнішнього світу [6, с. 35-36].

Досліджуючи гармонізацію єдиного еколого-економічного простору України, О. Віленчук стверджує, що існуюча ситуація свідчить про істотну розбалансованість і неузгодженість соціально-економічних трансформацій та проблем охорони навколишнього природного середовища, а

тому, на думку автора, постає питання про необхідність просторової організації території, яка передбачає ефективне поєднання та оптимальну взаємодію виробничих, техніко-економічних, соціальних, екологічних і гуманітарних сфер життєдіяльності людини. Першочергового значення набувають проблеми визначення пріоритетності екологічної політики при прийнятті тактичних і стратегічних рішень у сфері економіки; створення умов для гуманізації середовища та забезпечення вільного доступу людини до суспільних благ; відтворення сприятливої інвестиційно-інноваційної моделі регіонального розвитку як основи для інтеграції у світове конкурентне середовище. В цьому контексті, на думку О. Віленчук, важливим є застосування системного підходу до законодавчого, економічного та інституційного наукового забезпечення основ для формування еколого-економічного простору, побудованих на принципах єдності, цілісності, ефективності, соціально-економічної справедливості, пропорційності, збалансованості та пріоритетності у співкуванні між людиною та природою [7, с. 87].

Не применшуючи важливості наведених проблем, наголошуємо на основній, вирішення якої сприятиме вирішенню всіх, – проблема екологізації людської свідомості.

У праці "Біосфера і ноосфера" І.В. Вернадський зазначає: "Ми подумки не усвідомлюємо ще в повній мірі, життєво це не робимо всіх наслідків з того дивовижного, небувалою часу, в яке вступило людство в ХХ ст. Ми живемо на переломі, у надзвичайно важливу, за своїм змістом, нову епоху життя людства, його історії на нашій планеті" [5, с. 260].

Крім того, І.В. Вернадський наголошує на тому, що людина вперше зрозуміла, що є жителем планети, а отже, може та повинна мислити й діяти в новому аспекті, не тільки в аспекті окремої особистості, сім'ї або роду, держави або їх об'єднань, але й планетарному аспекті в сфері життя – в біосфері, в певній земній оболонці, з якою нерозривно, закономірно пов'язана і піти з якої не може. Її існування є її функцією. Вона несе її всюди. І вона її закономірно, безперервно змінює [5, с. 262].

Управління людською свідомістю прямо пов'язане з психосферою – актуальним об'єктом для наукових досліджень різних галузей наукових знань у сучасних умовах, і яка включає такі складові, як самосвідомість, самореалізація, самовдосконалення, самовизнання. Відповідь на всі питання, а також ефективні способи задоволення первинних потреб (фізіологічних та екзистенційних) повністю задовольняються лише у випадку зміни психосфери планетарного масштабу в частині використання природних ресурсів, а отже, припинення дії механізму самознищення людства.

Механізм формування психосфери представлений на рис. 1. Ілюструє модель взаємодії людини з Всесвітнім розумом, що постачає природні ресурси, проте запити людства значно перевищують лімітовану пропозицію. Психосфера як об'єкт управління дозволяє використовувати отримані блага з максимальною користістю за рахунок зміни свідомості, ставлення до використання ресурсів. Основна ідея даного впровадження – сформувати у людства екологічну мораль, тобто ставлення до природи, яке є апіорі бережливим та економним, оскільки людина є частиною загальної системи, окремим її елементом.

Найбільш популярний шлях збереження природних благ, який пропонують вчені та поступово реалізується на практиці – науково-технічний підхід, який у використанні ресурсів забезпечуватиме синергетичний ефект, а отже, передбачає максимізацію задоволення потреб суспільства в умовах обмежених ресурсів.

Існують оригінальні способи економії природних ресурсів, зокрема, дизайнери одягу пропонують новітні підходи заміни виробів з текстилю аналогічними моделями, виконаними з переробних матеріалів. Популяризація таких виробів серед населення може суттєво економити ресурси, а також задовольнити високий попит, оскільки такі товари є досить актуальними.

Поодинокі випадки звичайно сприяють захисту навколишнього середовища та водночас задоволенню потреб, проте існуючі обставини зумовлюють необхідність існування соціальних інститутів управління психосферою, завданням діяльності яких має бути вирішення ключових проблем за даним напрямом.

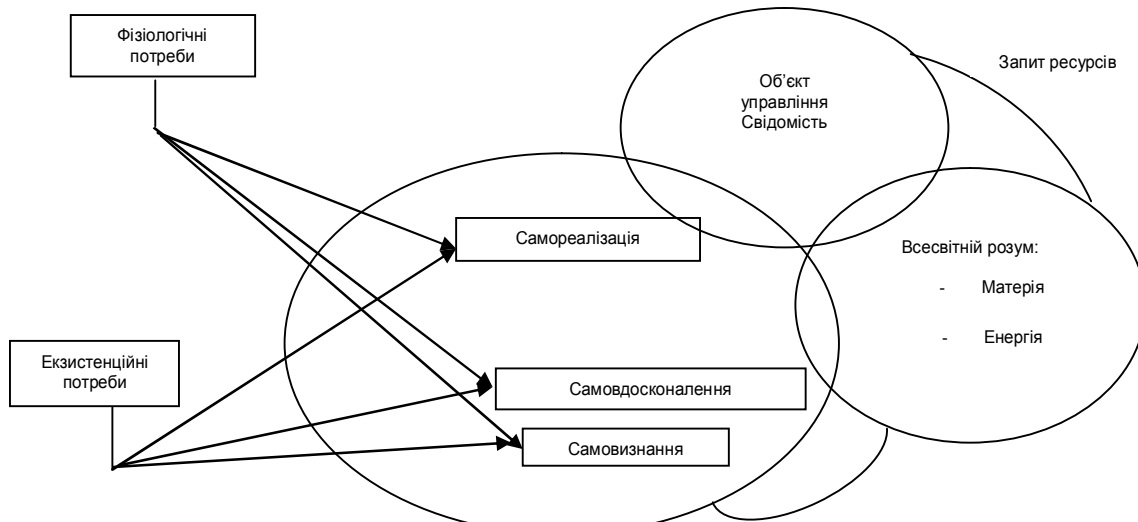

Рис. 1. Психосфера як об'єкт управління та механізм її взаємодії з всесвітнім розумом

Реалізацію даних функцій пропонуємо поширювати включаючи наступні елементи:

- масмедія – інформативне повідомлення щодо існуючих екологічних проблем, а також можливостей їх подолання, що допоможе не лише ідентифікувати проблеми, але й чітко вказати, якими діями можна їх виправити, а також уникнути та попередити. Ця функція повинна реалізуватися за допомогою радіо, телебачення, бігбордів, сітілайтів, окремих оголошень;

- дитсадки, школи – психосферу, а також екологічну свідомість необхідно формувати ще з дитинства, тоді в більш зрілому віці наступні покоління не будуть задавати питання – для чого? Розуміння захисту середовища стане апріорним в їх свідомості;

- навчальна література – оскільки екологізація суспільної свідомості – інтегроване поняття, яке поєднує економіку, екологію, психологію та соціологію, вважаємо за необхідне включити розділ "Психосфера як об'єкт управління" до навчальних посібників з даних дисциплін, що також допоможе глобально розглядати існуючі проблеми, інформувати учнів, студентів, аспірантів та викладачів ВНЗ;

- соціальні служби – діяльність окремої соціальної служби передбачає реєстрацію пропозицій населення щодо вирішення окремих проблем, оцінку можливостей їх практичного впровадження на національному рівні. У випадку доцільності даних впроваджень інформація поширюватиметься за допомогою масмедія;

- нормативна база, державні стандарти якості продукції та вимоги щодо раціональної взаємодії в межах ноосфери;

- державні програми розвитку – І. Запатріна наголошує на тому, що застосування в Україні ідеології формування пріоритетних національних проектів дасть можливість сконцентрувати зусилля держави на вирішенні пріоритетних для суспільства завдань і розробити новий алгоритм державного розвитку країни, що є надзвичайно важливим з точки зору як забезпечення сталого економічного зростання, так і консолідації суспільства, а також уникнення політичного протистояння [8, с. 82];

- фінансове забезпечення за рахунок державного та місцевого бюджетів на підставі відповідного обґрунтування – бізнес-планів;

- навчання – з метою високої професійності проведення даних заходів пропонуємо школам та вищим навчальним закладам передбачити факультатив "Психосфера як об'єкт управління". Основним дидактичним прийомом навчання передбачається використання методу мозкового штурму пошуку варіантів вирішення нагальних проблем з подальшим повідомленням відповідних соціальних служб.

У цілому модель взаємодії соціального інституту психосфери з суспільством виглядає таким чином (рис. 2).

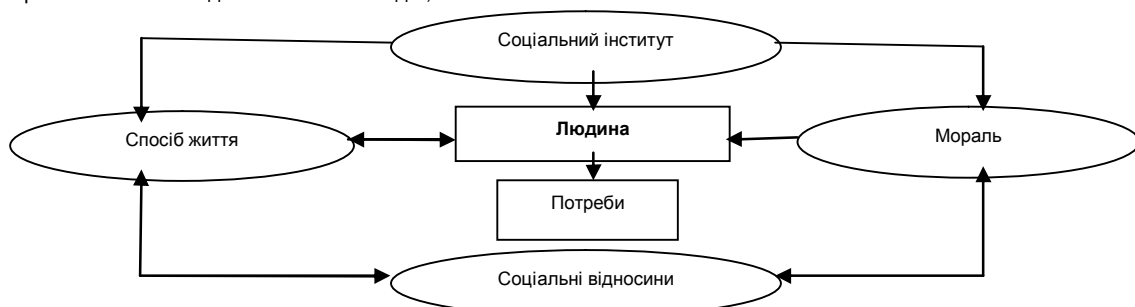

Рис. 2. Модель взаємодії соціального інституту психосфери з суспільством

На рис.2 зображено вплив соціального інституту психосфери на формування свідомості людини. Остання, на думку О.О. Лобанова [1, с. 11], залежить від дії наступних факторів, здатних впливати на сприйняття: індивідуальна фізіологія органів відчуттів; індивідуальні особливості характеру (психіка); інтелект; стан здоров'я; вік; пора / час (рік, доба); контекст (оточення, умови, середовище); расові та національно-етнічні; географічні; соціальні (положення в суспільстві, потенціал кар'єри); індивідуальні освіта, культура; особистий життєвий досвід, біографія, виховання.

Оскольський В. наголошує, що розробка довгострокових стратегій сталого розвитку, програм соціально-економічного зростання, галузевих та регіональних планів дій має базуватися на таких принципах:

- природні ресурси, які належать народу та становлять матеріальну основу його існування незалежно від форм власності, є обмеженими і мають використовуватися з урахуванням потреб нинішнього та майбутніх поколінь;

- використання природних ресурсів повинно базуватися на заощадливому і науковому підході;

- будь-яка антропогенна діяльність має узгоджуватися із законами природи та обмеженнями, які з них випливають;

- екологічне орієнтоване виробництво має бути економічно ефективним;

- одержаний від господарської діяльності результат не може бути меншим від шкоди, заподіяної навколишньому природному середовищу;

- усі соціально-економічні перетворення повинні спрямовуватися на утвердження засад гуманізму, демократії та цінностей громадянського суспільства [9, с. 5].

Досліджуючи питання, якому ж розвитку доцільно надавати перевагу людству – сталому чи гармонійному (з екосистемою), О. Єфремов наголошує, що під гармонійним розвитком суспільства розуміється історичний процес, де корисна потужність екосистеми забезпечує сталі темпи зростання життєзабезпечення Людства при екологічному нормалі. Автор стверджує, що це поняття відбиває своєрідну відповідальну самодію із збереження гармонії у відношенні суспільства і Природи, за якої навколишнє природне середовище зберігається у нормальному для життєзабезпечення суспільства стані й створює умови для формування певних принципів життя і суспільного розвитку [10, с. 87].

Вчений виділяє такі умови реалізації гармонійного розвитку суспільства:

– підвищення духовного рівня суспільства в бік екологізації життєвих цінностей за рахунок обмеження непомірних вимог підвищення матеріальних “надбудовних” благ необов’язкової життєвої потреби (надмірне і не зовсім потрібне поліпшення побуту, надлишки в комфорті, в задоволеннях), якими, в основному, користуються багата і надбагата частини суспільства;

– покладення в основу фундаментальної науки проблеми природи і суспільства (гармонійний розвиток). Пріоритетним напрямом є збільшення питомої ваги з використання сонячної енергії, а енергетичним ресурсам надр слід надати статусу резерву з поступовим скороченням їх досліджень, результати яких дозволяють встановити залежність характеристик екосистеми від активності господарської діяльності суспільства;

– перехід до процесу господарювання, який би базувався на принципі рівноважності затрат соціальної (необхідні для одержання матеріальних благ) і природної (необхідні для запобігання забрудненню навколишнього природного середовища) спрямованості в одиниці ціни матеріальних благ, які “напрацьовуються” суспільством. Такий підхід до господарювання дозволить одержувати матеріальні блага без погіршення параметрів біосфери (повітря, води, землі), що забезпечують життя людини [10, с. 90].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дослідження проблеми екологізації людської свідомості у сучасних умовах дозволило визначити в якості нового об’єкта наукових досліджень різних галузей наукових знань психосфери та об’єкта управління у її взаємодії з всесвітнім розумом.

Визначено соціальні інститути управління психосферою на національному рівні та запропоновано напрями їх впливу на забезпечення взаємодії соціального інституту психосфери з суспільством як умови його гармонійного розвитку.

Список використаної літератури:

1. Лобанов А.А. Суб’єктивна економіка нового века : Курс лекцій / Александр Александрович Лобанов. – М. : Дело, 2006. – 232 с.
2. Гальчинський А. Методологія аналізу економічної глобалізації : логіка оновлення / А. Гальчинський // Економіка України. – 2009. – № 1(566). – С. 4-18.
3. Економічна теорія: Політекономія: Підручник : [Базилевич В.Д., Попов В.М., Базилевич К.С. та ін.] ; під ред. В.Д. Базилевича. – [2-ге вид.]. – К. : “Знання-Прес”, 2003. – 581 с.
4. Індекс якості життя [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.il-ireland.com/il/qof12009/index.php>
5. Вернадський В.И. Биосфера и ноосфера / Владимир Иванович Вернадский. – М. : Абрис-пресс, 2007. – 576 с.
6. Федулова Л. Перспективи інноваційно-технологічного розвитку промисловості України / Л. Федулова // Економіка України. – 2008. – № 7(560). – С. 24-36.
7. Віленчук О. Гармонізація єдиного еколого-економічного простору України / О. Віленчук // Економіка України. – 2009. – № 3(568). – С. 80-87.
8. Запатріна І. Формування національних проектів : зарубіжний досвід і можливості для України / І. Запатріна // Економіка України. – 2008. – № 01(554). – С. 72-83.
9. Оскольський В. Про економічну політику сталого розвитку в Україні / В. Оскольський // Економіка України. – 2010. – № 6. – С. 4-13.
10. Єфремов О. Сталий чи гармонійний (з екосистемою) розвиток – чому віддати перевагу? / О. Єфремов // Економіка України. – 2008. – № 2(555). – С. 85-90.

ШИГУН Марія Михайлівна – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри аналізу і статистики Житомирського державного технологічного університету

Наукові інтереси:

- моделювання інформаційних систем та системи підтримки прийняття рішень;
- вивчення взаємозв’язків між системою управління підприємством та підсистемами бухгалтерського обліку та господарського контролю

МАСЛОВСЬКА Анна Юрївна – аспірант кафедри бухгалтерського обліку, асистент кафедри політичної економії та міжнародної економіки Житомирського державного технологічного університету

Наукові інтереси:

- інтеграція економічних наук;
- ретроспектива економічної думки;
- інституційна теорія;
- поведінка мікроекономічних суб’єктів